

DEL «FORUM GRANATE» A LA FIRA DE VILAFRANCA. ORIGEN, CREACIÓ I ARTICULACIÓ D'UNA XARXA DE MERCATS AL PENEDÈS FEUDAL (SEGLES IX-XII)

Maria Soler Sala

Universitat de Barcelona

e-mail: mariasoler@ub.edu

Rebut: 15 octubre 2015 | Revisat: 22 oct. 2015 | Acceptat: 14 desembre 2015 | Publicat: 21 desembre 2015 | doi: 10.1344/Svmma2015.6.5

Resum

Amb l'objectiu de millorar el nostre coneixement sobre el paper dels mercats en el procés de gènesi i consolidació del feudalisme, aquest treball analitza l'origen de la xarxa d'intercanvis desenvolupada al territori del Penedès entre els segles IX i XII. L'estudi integrat de fonts documentals, arqueològiques i territorials, i la utilització dels Sistemes d'Informació Geogràfica (GIS) en la representació i anàlisi de les dades, permet acostar-nos al procés d'articulació de la xarxa de mercats medieval. L'encontre comercial més antic del Penedès feudal fou el de la Granada, celebrat sobre el traçat de la Via Augusta. A partir del segle XII la seva ascendència va veure's eclipsada per l'aparició del mercat i fira de Vilafranca del Penedès, que ben aviat es convertirà en el mercat més important d'aquest territori. L'estudi de les motivacions polítiques i econòmiques que ocasionaren aquest canvi de jerarquia ens ajuden a entendre la lògica territorial i comercial del feudalisme. Assistim al procés de creació d'una xarxa de mercats sòlida i ben articulada, liderada per Vilafranca de Penedès i reforçada, a partir del segle XIII, per la institució de nous mercats i fires capaços d'abastir, amb el seu radi d'influència, tot el territori penedesenc.

Paraules Clau: Feudalisme, Economia rural, Mercats i fires, Xarxa d'intercanvis, Territori, GIS

Abstract

With the aim of improving our knowledge about the role of markets in the process of genesis and consolidation of feudalism, this paper analyses the origin of the network of exchanges that was developed in the Penedès region between the 9th and the 12th century. The integrated study of documentary, archaeological, and territorial sources, and the use of Geographic Information Systems (GIS) in the representation and analysis of data, allow us to approach the process of interaction of the network of medieval markets. The oldest commercial gathering of the Penedès region was the one held in La Granada, located along the axis of the Via Augusta. From the 12th century onwards, the importance of this market was overshadowed by the emergence of the market and fair of Vilafranca, which soon became the most important market in the area. The study of the political and economic motivations that caused this change in the hierarchy helps us understand the territorial and commercial logic of feudalism. We are looking at a strong and well articulated market network, led by Vilafranca del Penedès and reinforced, from the thirteenth century on, by the foundation of new markets and fairs able to supply, with their radius of influence, the entire territory of Penedès.

Key Words: Feudalism, rural economy, Markets and fairs, trade network, territory, GIS

1. INTRODUCCIÓ

Des de fa alguns anys hem dedicat atenció a l'estudi dels mercats i les fires del comtat de Barcelona amb l'objectiu de conèixer-ne el seu emplaçament, lògica econòmica i articulació. L'elaboració de la nostra Tesi doctoral ens va permetre obtenir una visió aprofundida sobre el funcionament de la xarxa de mercats comtal des d'un punt de vista econòmic i territorial,¹ i més recentment hem explorat tant la vocació alimentària com el paper social i cultural d'aquests encontres comercials.² Tot plegat ens ha permès concloure que el mercat constituïa un espai rellevant: la vàlvula fonamental del sistema econòmic feudal.³

El treball que aquí presentem pretén ser un pas més en la nostra recerca sobre els mercats d'època feudal. L'emplacem en un territori concret: el Penedès històric; i en una cronologia molt determinada: l'espai temporal existent entre la conquesta franca de Barcelona i la primera menció documental de la fira de Vilafranca del Penedès l'any 1191.⁴ Analitzarem així la gènesi de la xarxa de mercats penedesencs i el seu paper en el procés d'implantació feudal. Volem conèixer els condicionants territorials, polítics i econòmics que van permetre la perduració d'un mercat antic: la Granada; i l'ascendència d'una fira i mercat de nova creació: Vilafranca del Penedès, cridada a convertir-se a meitat del segle XII en l'espai econòmic més important d'aquest territori.

2. METODOLOGIA

L'estudi sobre l'origen, la creació i l'articulació de la xarxa de mercats al territori penedesenc entre els segles IX i XII no és una tasca senzilla. La documentació escrita de la que disposem és escassa, de caràcter fonamentalment privat i aporta molt poca informació sobre el funcionament i jerarquia d'aquests encontres comercials. Enfrontar-nos-hi, ens ha obligat a prendre dues decisions importants. Per un cantó, apostar per la utilització d'un enfoc sistemàtic que conceptualitza el mercat com a espai de confluència entre la producció i el consum (SOLER 2007: 35-39); i en

¹ L'interès per l'estudi dels mercats i fires al comtat de Barcelona ens ha permès publicar diversos treballs (SOLER 2002a, SOLER 2004a, SOLER 2004b) i elaborar la nostra Tesi doctoral, dirigida pel Dr. Antoni Riera Melis (SOLER 2007).

² Serveixin d'exemple d'aquest interès dos treballs que publicarem ben aviat: el primer, sobre els productes alimentaris comercialitzats als mercats altmedievals (RIERA, SOLER en premsa) i el segon, sobre la perspectiva social, cultural i lúdica del mercat (SOLER en premsa).

³ Ens considerem així seguidors de la interpretació de Guy Bois, qui afirma que el mercat no és quelcom aliè a la societat feudal, sinó que assumeix un paper molt important en l'economia medieval (BOIS 1991). Sobre l'estudi dels mercats a Catalunya durant l'edat mitjana, vegeu SALRACH 1995, SALRACH, 1998b, SALRACH 2004, així com també BAILLE 2004 i, més recentment, SABATÉ 2014.

⁴ ACA, Cancelleria, Pergamins, Alfons I, 586, any 1191.

segon lloc, realitzar un buidat exhaustiu de tot tipus de fonts al nostre abast: documentals,⁵ arqueològiques⁶ i territorials.

En un treball com el que ens proposem el territori juga un paper fonamental, ja que conserva fossilitzats els vestigis de l'activitat econòmica del passat. L'estudi del paisatge ens permet conèixer l'estructura viària sobre la que s'articulava la xarxa de mercats medieval, però també ens acosta a la realitat física de la *platea mercatalis*. Mitjançant l'anàlisi regressiu dels parcel·lars urbans actuals podem conèixer l'origen i evolució dels nuclis de població del territori penedesenc, analitzar l'impacte de les activitats comercials sobre la seva configuració urbana, i localitzar – sempre que sigui possible – la plaça on se celebrava el mercat.⁷

L'estudi d'un ventall de fonts tan divers ha estat possible gràcies a la utilització d'un sistema integrat de bases de dades capaç de gestionar de manera homogènia informació d'origen i procedència molt diversa.⁸ La consideració de cadascuna de les dades localitzades com a unitat informativa geogràficament coordinada ens ha permès emmagatzemar tota la informació en una única base de dades i representar-la sobre una mateixa cartografia digital. Aquest darrer procés s'ha realitzat mitjançant l'ús dels Sistemes d'Informació Geogràfica (GIS), a través dels quals hem obtingut un conjunt de mapes històrics no només sobre la producció i el consum de productes (SOLER 2013: 71, 73), sinó també sobre l'emplaçament dels encontres comercials estudiats. Serà a partir d'aquestes cartografies que construïrem la nostra interpretació sobre l'origen i articulació de la xarxa de mercats al Penedès feudal (vegeu Figs. 1-4).

⁵ Les fonts documentals inèdites han estat consultades als següents arxius: Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Arxiu Capitular de Barcelona, Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya, Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès i Arxiu Històric Municipal d'Olesa de Montserrat. Pel que fa a les fonts escrites publicades, s'han utilitzat els següents repertoris documentals: ALTURO 1985, BACH 1987 (SMS), BISSON 1984, FÀBREGA, 1995 (DCB), FELIU et al. 1999, FERNÁNDEZ I TRABAL, FERNÁNDEZ I TRABAL 1989, FONT I RIUS 1969-1983, MARCA 1688, MAS 1914 (LAEC), MIQUEL 1945-1947 (LFM), ORDEIG 1993, PARDO 1994, PÉREZ 1988, PONS I GURI 1984, PUIG 1995, RIBAS I CALAF 1990, RIUS 1945-1981 (CSC), UDINA I ABELLÓ 1947, UDINA I ABELLÓ 1984, VALLÈS et al. 1992. Els acrònims entre parèntesi es corresponen amb la fórmula que utilitzarem per referir-nos-hi al llarg del text.

⁶ La recerca de fonts arqueològiques s'ha realitzat a partir de l'anàlisi de l'*Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya* (IPAPC), i del buidat de les memòries d'excavació inèdites o publicades fruit de les intervencions arqueològiques realitzades en el marc cronològic i territorial objecte d'estudi. Igualment, s'ha fet un buidat exhaustiu dels volums XIX i XX de l'obra col·lectiva dirigida per Jordi Vigué i Antoni Pladevall coneguda com a *Catalunya Romànica* (VIGUÉ, PLADEVALL 2004). Al llarg del text ens hi referirem amb l'acrònim CR, seguit del volum i el número de pàgina corresponents.

⁷ Els resultats de l'anàlisi de més d'un centenar de nuclis de població concentrada del comtat de Barcelona van ser donats a conèixer a SOLER 2002b i també SOLER 2003.

⁸ Hem aplicat aquí els Sistemes de Gestió de la Informació Històrica (SGIH), dissenyats i posats en pràctica per Alfred Mauri en la seva Memòria de Llicenciatura (MAURI 1997), i posteriorment enriquits metodològic i conceptualment en l'elaboració de la seva Tesi doctoral (MAURI 2006). Aquest sistema de treball ha estat utilitzat en la realització de diversos treballs conjunts (MAURI, SOLER 1999; MAURI, SOLER 2004) així com en la Tesi doctoral de l'autora del present article (SOLER 2007).

3. EL «TERRITORIO PENETENSE»

Des de la conquesta de la ciutat de Barcelona per part de Lluís el Pietós l'any 801 fins a final del segle XII, el comtat de Barcelona constitueix una entitat territorial ben definida però en constant expansió. Compta amb el rerepaís necessari per a la sustentació de la ciutat de Barcelona (l'àmbit del Vallès i el Maresme) i amb un territori d'avantguarda a les terres del Penedès, convertides en una *marca extrema*⁹ fortament militaritzada.

L'anomenat *territorio penetense* és descrit a les fonts com un àmbit dotat d'una intensa identitat pròpia.¹⁰ Estava format per les actuals comarques de l'Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf, amb una extensió variable en funció del procés de conquesta i posterior articulació comtal. Resta limitat, a l'est, per la vall del riu Llobregat, i a l'oest, per la frontera del comtat. Per la vessant nord, aquest espai troba el seu límit natural en la serra d'Ancosa, que exercirà de frontissa entre els comtats d'Osona i Barcelona (SOLER, 2013: 67).

El procés d'expansió del domini comtal sobre l'àrea penedesenca s'enceta el primer quart del segle X, mitjançant dues línies de penetració que travessen el riu Llobregat.¹¹ Pel sud, l'escomesa comtal surt del castell de Cervelló,¹² i a través de la serra de l'Ordal s'endinsa cap el Garraf, tot arribant a la costa a partir dels castells de Ribes i Sitges.¹³ Pel nord, la penetració es dirigeix cap el riu Anoia i assoleix els castells de Lavit i Masquefa,¹⁴ des d'on s'ocupa també l'enclavament de Gelida.¹⁵ A partir d'aquest moment, la línia de frontera quedaria fixada a l'alçada dels castells de Sitges, Olivella i Olèrdola, des d'on arribaria fins a Castellet i Cubelles (MAURI 2006: 110).

Les referències documentals a nous enclavaments cristians més enllà d'aquesta franja fronterera desapareixen durant el segon terç del segle X, la qual cosa sembla indicar l'existència d'un període d'aturada de l'expansió, coincidint amb els pactes de no agressió establerts pels comtes

⁹ ACA, Cancelleria, Pergamins, Ramon Berenguer II, carpeta 23, doc. 3, any 1076.

¹⁰ Si bé és cert que apareix documentat majoritàriament com a “territorio penetense” (CSC, 9, any 917), almenys en tres ocasions és identificat com a “komitatum quem dicunt Penitensem”, amb un rang i consideració que no li corresponen (LFM, 338, any 1063; ACA, Cancelleria, Pergamins, Ramon Berenguer III, carpeta 29, doc. 142, any 1111; ACA, Cancelleria, Pergamins, Ramon Berenguer III, carpeta 32, document 284, any 1126). Això demostra la forta personalitat política d'aquest territori.

¹¹ Seguim aquí la interpretació exposada per Alfred Mauri en la seva Tesi doctoral, segons la qual l'avançament comtal per terres penedesenques es realitzà mitjançant dues línies d'avançament perpendiculars al curs del riu Llobregat (MAURI 2006: 104-110).

¹² Esmentat per primera vegada a la documentació escrita l'any 904 (CR, XX: 332).

¹³ La primera menció documental sobre el castell de Ribes és de l'any 900, mentre que la del castell de Sitges és bastant posterior (any 1041). Atès que aquesta primera menció del castell sitgetà s'inclou en un document de cessió de drets, creiem que la seva construcció degué produir-se en una data anterior (CR, XIX: 268 i CR, XIX: 44).

¹⁴ El castell de Lavit és conegut a la documentació escrita des de l'any 956 (CR, XIX: 40); mentre que el de Masquefa ho és des de 963 (CR, XIX: 312).

¹⁵ Aparegut a la documentació per primera vegada l'any 945 (CR, XIX: 120, 123).

Sunyer i Borrell II amb els califes cordovesos Abd al-Rahman III i al-Hakam II.¹⁶ Aquests acords degueren trencar-se definitivament a finals del segle X, quan es produeix l'escomesa comtal en direcció al riu Gaià, a través de l'ocupació d'Albinyana (1011), Calders (1017), Clarà (1057) i Ullastret (1060).

Amb aquestes conquestes, que completen l'establiment de la frontera al riu Gaià, el *territorio Penetense* assoleix els límits del que ha estat considerat el seu nucli original (SABATÉ 1997: 35). Ben aviat, la consolidació del domini comtal sobre el Penedès va permetre l'ocupació de l'espai immediat a una ciutat llargament desitjada: Tarragona,¹⁷ que amb la seva conquesta l'any 1118 farà possible l'avançament de la frontera fins el curs del riu Francolí.

4. IMPACTE TERRITORIAL I ECONÒMIC DEL FEUDALISME

L'anàlisi de la documentació anterior a l'any 950 ens dona a conèixer els elements a partir dels quals s'articularà la implantació del feudalisme al territori penedesenc. Una de les primeres evidències de canvi l'observem en la construcció d'una gran quantitat de castells, que si bé en un primer moment estaran vinculats al procés de conquesta, ben aviat es convertiran en enclaus destinats a controlar el territori que resta sota la seva jurisdicció (MAURI, SOLER 2004).

La progressiva implantació del feudalisme farà efectiva una important expansió de l'agricultura, que havent jugat un paper menys preponderant durant els segles altmedievals¹⁸ (SOLER 2009: 85-91), es convertirà ara en base econòmica fonamental. L'ús de GIS en la representació cartogràfica de les terres conreades així ens ho ha permès corroborar. Entre els anys 950 i 1100 observem una progressió imparable dels cultius, amb implantacions agrícoles especialment intenses a les terres d'Olèrdola (547 referències), Cervelló (296) i Masquefa (394). La representació interpolada de la cronologia de cadascuna de les mencions sobre un mapa ens permet constatar com a principi del segle XII el procés d'expansió agrícola encetat a meitat de la desena centúria assoleix ja bona part del territori estudiat (SOLER 2013: 69-71).

L'ampliació de les terres cultivades serà paral·lela a la progressiva concentració de l'hàbitat en nuclis estables (SOLER, 2003: 71), i a la desaparició de la petita propietat lliure a mans dels senyors

¹⁶ Segons Josep M. Salrach, es tractaria d'un pacte establert inicialment entre el comte Sunyer i Abd al-Rahman III l'any 940, que seria renovat pel successor del primer, el comte Borrell II, l'any 950. Davant la incursió musulmana al territori barceloní efectuada pel nou califa al-Hakam II l'any 965, Borrell II enviaria una ambaixada a Còrdova per demanar una renovació de la pau, que fou concedida pel califa l'any 966 i successivament renovada els anys 971 i 974. Aquestes relacions pacífiques es trencarien amb la mort d'al-Hakam II, l'entronització d'Hisham I, i l'encimbellament polític d'al-Mansur, que encetaria les seves ràtzies contra el territori comtal l'any 978 (SALRACH 1998a: 249).

¹⁷ Sobre la incorporació de Tarragona al domini comtal, vegeu BIOSCA, VINYOLES, XORTÓ 2001: 19-20.

¹⁸ La societat dels primers segles medievals va viure una disminució de la pràctica agrícola respecte a l'època antiga i un significatiu increment de l'espai de boscos i erms. Les seqüències políniques d'entre els segles VII i X detecten l'existència d'agressius processos de desforestació destinats no tant a generar nous camps de cultiu com a crear pastures per al ramat (RIERA, PALET 1993, ESTEBAN et al. 1994).

feudals, que en el seu afany d'obtenir rendes emmagatzemables i de fàcil comercialització al mercat convertiran el cereal (el pa) i la vinya (el vi) en la base de la producció agrícola i de l'alimentació.¹⁹ La restricció dels cultius a aquestes dues espècies suposarà no només un dràstic empobriment de la dieta camperola,²⁰ sinó també una cada vegada més forta dependència del mercat.

La successiva ampliació de l'espai cultivat, la millora de la productivitat dels camps i l'increment de les rendes convertiren el mercat en un espai necessari per a la comercialització de l'excedent. En aquestes circumstàncies, el mercat era necessari per a tothom. Ho era per als camperols, que havent atès les seves pròpies necessitats podien vendre la producció excedentària i obtenir moneda per adquirir béns dels que no disposaven o pagar deutes. Però ho era encara més per als senyors feudals, que necessitaven el mercat per posar en circulació la producció agrícola percebuda en forma de rendes (SOLER, 2007: 302).

Tal i com hem pogut estudiar en el conjunt del comtat de Barcelona, la necessitat del mercat va fer necessària la creació d'una xarxa d'intercanvis sòlida i ben estructurada (SOLER, 2007: 283-290). El feudalisme sabrà controlar els fluxos comercials d'origen anterior que continuaven existint al territori (perceptibles a través dels *telonea* carolingis i l'arqueologia) i promocionarà l'existència de nous encontres comercials. Si bé alguns mercats d'aquesta nova xarxa tenien un origen antic, la majoria eren de nova creació. A partir d'aquest moment, tant uns com els altres disposarien d'un emplaçament ben controlat, d'un dia setmanal de celebració, d'un sistema de pesos i mesures particular, i d'una estricta definició dels beneficiaris de les taxes que gravaven llurs pròpies activitats d'intercanvi (SOLER, 2007: 255-303). Serà més endavant, ben entrat el segle XII, quan apareguin les fires, que pel seu abast regional (sovint, fins i tot, internacional) es convertiran en el darrer i més prestigiós esglaó de la xarxa de mercats feudal (SOLER, 2007: 375).

A continuació analitzarem l'origen dels primers mercats documentats al Penedès medieval i el procés d'articulació inicial de la xarxa d'intercanvis feudal. El nostre objectiu serà saber si la creació d'aquesta xarxa respon a paràmetres i interessos similars als observats a la resta de territoris comtals.

5. PERDURACIÓ D'UN MERCAT ANTIC? EL «FORUM GRANATE».

El mercat més antic que documentem al territori del Penedès medieval és el de la Granada, esmentat en un document de l'any 1080 a través de la menció de la seva pròpia mesura de cereal: “sextarios III de formento ad mesuram de ipsa Granata.”²¹ Si bé aquesta primera notícia escrita

¹⁹ L'estudi de les mencions sobre els productes cultivats al Penedès entre els segles X i XII detecta un clar predomini del conreu cerealístic (blat, ordi, sègol, mill i espelta). En un segon lloc, trobem la presència de vinyes, destinades a la producció de vi (SOLER 2013: 70).

²⁰ Sobre la diversitat alimentària altmedieval i la progressiva simplificació viscuda en temps feudals, vegeu MONTANTARI 1979 i RIERA 1997.

²¹ CSC, 699, any 1080.

ens dona a conèixer l'activitat d'aquest mercat a final del segle XI, creiem que els seus orígens podrien ser força més reculats.

El cas de la Granada és molt similar al d'altres mercats d'origen antic localitzats al comtat de Barcelona, com Martorell, Sabadell, Granollers, Caldes de Montbui i Sant Pere de Vilamajor (SOLER, 2007: 169-174). A l'igual que aquests, el mercat de la Granada no disposa d'una carta de concessió pròpia i la seva denominació a la documentació medieval no es fa només a través de la paraula *mercatum* —tal i com és habitual en els mercats creats a partir del segle XI— sinó també amb el terme *forum*,²² de clara ascendència llatina.

El mercat de la Granada se celebrava sobre el traçat de l'antiga la Via Augusta i en connexió directa amb els mercats llobregatins i vallesans anteriorment esmentats (Fig. 1). Aquests darrers no només s'assenten sobre l'antiga calçada romana, sinó que en el seu espai proper s'hi detecta una continuïtat de poblament entre la baixa romanitat i els primers segles medievals (SOLER 2007: 171-172). Tots aquests indicis ens permeten interpretar els *forums* altmedievals de Martorell, Sabadell, Granollers, Caldes de Montbui o Sant Pere de Vilamajor com espais d'intercanvi d'origen antic, que amb la conquesta comtal passaren a ser controlats pel poder feudal. És per aquest motiu que no apareixen a la documentació escrita fins ben entrada l'onzena centúria.

A diferència dels mercats anteriorment esmentats, però, a la Granada l'arqueologia no ens permet documentar continuïtats d'ocupació entre la baixa romanitat i els segles medievals més enllà de la pervivència de la Via Augusta (més tard “calciata Francischa” o “via Morischa”)²³ i de la cruïlla de camins romans que li és propera.²⁴ L'evolució històrica de la vil·la de la Teuleria dels Àlbers, a tocar de l'esmentada calçada i molt a prop de l'actual nucli urbà de la Granada, és encara poc coneguda i no permet anar més enllà del llindar cronològic del segle II d.C.²⁵

En aquest context, l'ús de la fórmula llatinitzant *forum* per referir-se al mercat no ens sembla suficient per determinar-ne un origen tan reculat. Caldrà esperar que futures intervencions

²² D'igual manera que al “forum Martorelium” (CSC, 524, any 1032); al “forum Sabatelli” (LAEC, III, 184, any 1111); i al “fori Granullariorum” (RICHOU 1987: doc. 1, any 1187), a la Granada documentem la fórmula llatinitzant *forum* en la menció del “forum Granate” (ACA, Gran Priorat de Sant Joan de Jerusalem, carp. 127, perg. 243, any 1138).

²³ Així l'anomenen, respectivament, dos documents referits als territoris de Santa Margarida i els Monjos (CSC, 130, any 978) i Olèrdola (DCB, 234, any 992) demostrant una utilització continuada des d'època romana fins a temps medievals.

²⁴ Els estudis realitzats per Miquel Vives sobre la xarxa viària del Penedès demostren que més enllà de constituir una etapa de l'antiga Via Augusta, la Granada era el lloc des d'on s'enllaçava amb altres camins secundaris romans que venien de Barcelona per l'Ordal i el Garraf, o circulaven per l'interior pel coll de la Barraca. Totes aquestes vies antigues quedaran posteriorment integrades dins de la xarxa de camins d'època medieval (VIVES 2007: 352-354, Mapa 5.1, Mapa 6.2).

²⁵ La vil·la romana de la Teuleria dels Àlbers constitueix un assentament agrícola molt poc conegut. Va ser objecte d'un control arqueològic preventiu l'any 2007 que va permetre documentar l'existència de diverses estructures emplaçables dins dels segles I-II d.C. (ESQUÉ 2007). Sobre la relació existent entre l'esmentada vil·la i l'antiga Via Augusta, vegeu Vives 2007: Mapa 5.1.

arqueològiques ens proporcionin dades més concloents sobre l'existència de continuïtats en el seu emplaçament. Des del nostre punt de vista, l'encontre comercial de la Granada constitueix un mercat d'origen antic però de cronologia incerta, que amb l'adveniment del feudalisme esdevindrà el mercat més important del territori penedesenc.

Tal i com s'ha dit, l'arqueologia no ens permet determinar ara per ara la cronologia d'inici d'aquest mercat, però en canvi sí que ens aporta informació rellevant sobre la seva ubicació en època feudal. Gràcies a la descoberta d'una antiga porxada de pedra en ocasió d'unes obres d'enderroc, sabem que el mercat de la Granada se situava en un extrem del nucli de població medieval, sobre l'actual carrer de Baix (Fig. 4) (CASANOVAS, ÀLVAREZ, MARTÍ 1992: 128). La ubicació del mercat respecte de la trama urbana la resseguim també a través de la documentació escrita, mitjançant dues donacions: la primera, d'un corral proper al mercadal; i la segona, d'unes cases que afrontaven amb el mercat pel cantó de migdia (CASANOVAS, ÀLVAREZ, MARTÍ 1992: 127). L'any 1090, segons s'especifica en un capbreu, els drets del mercat es repartien a parts iguals entre el bisbe i el castlà²⁶.

El mercat de la Granada va ser l'encontre comercial més important del Penedès durant el segle XI. Se situava al bell mig del *territorio penetense* i disposava d'una posició central respecte de la xarxa de camins medieval (Fig. 1). A la valuosa herència viària rebuda d'època romana, se li va afegir la confluència de nous camins, traçats en funció de les necessitats d'un territori en procés de feudalització. L'articulació en un mateix sistema viari d'itineraris antics i noves jerarquies de trànsit va permetre reforçar el paper de la Granada en la xarxa de comunicacions (VIVES 2007: Mapa 5.1, Mapa 6.2). És per aquesta posició estratègica que va esdevenir el mercat més important del Penedès altmedieval.

La documentació escrita ens aporta pocs detalls sobre el funcionament d'aquest encontre comercial, ja que acostuma a esmentar-lo de manera indirecta: en relació al sistema de pesos i mesures que regulava les seves transaccions. El fet que aquestes mesures estiguin relacionades sempre amb la compravenda de gra –i més concretament de blat²⁷– ens permet detectar la intensa relació d'aquest mercat (i també del seu topònim) amb el cereal: esdevingut, com s'ha dit, el cultiu agrícola més abundant del territori penedesenc en temps feudals.²⁸

La localització sobre un mapa de les mencions d'ús del sistema de mesures de la Granada (Fig. 2) ens permet detectar el radi d'influència d'aquest mercat. Del conjunt de referències localitzades a

²⁶ LAEC, IV, 358, any 1090.

²⁷ Més enllà de la mesura de blat anteriorment esmentada (CSC, 699, any 1080), documentem el pagament d'un cens anual d'un sester de forment per part del bisbe de Barcelona a Berenguer d'Avinyonet (LAEC, IV, 254, any 1150); i l'establiment de dos sestres de blat net i preparat per moldre "legítima mensura Granate" per part del monestir de Sant Cugat del Vallès (CSC, 1019, any 1158).

²⁸ Vegeu *supra* nota 19.

les fonts, observem que algunes se situen a menys de 15 quilòmetres de la vila (distància teòrica d'una jornada de camí, amb previsió d'anada i tornada), tot i que en la majoria de casos els trajectes són una mica més llargs: mai superiors, però, a una jornada completa de 30 quilòmetres. Aquest fet deixa clar que l'interès econòmic del mercat de la Granada anava molt més enllà del seu propi nucli urbà, i que el seu radi d'influència arribava a bona part del Penedès feudal.

6. L'APOSTA PER UN NOU LIDERATGE: VILAFRANCA DEL PENEDÈS

Durant el segle XII, la necessitat comtal de generar nuclis de població estable en espais d'especial interès econòmic o territorial va determinar l'establiment de noves entitats urbanes conegudes com a *Vilanoves* o *Vilafranques*. Eren nuclis creats a partir de l'atorgament de franqueses que afavorien l'afluència de pobladors i la creació de viles dotades, gairebé sempre, del privilegi de celebrar mercat (SOLER 2003: 82-84).

A principi del segle XII la decadència del model de població encimbellada d'Olèrdola evidencia la necessitat de crear un nou nucli de població concentrada a la plana, en un espai millor adaptat a les directrius econòmiques i territorials del feudalisme. Les favorables condicions edàfiques del sòl, l'abundant presència d'aigua i, sobretot, la seva estratègica situació en la xarxa de comunicacions medieval, feien de l'actual espai vilafranquí el lloc adequat per a la fundació d'una vila mercat amb una clara vocació econòmica, administrativa i de control territorial.

L'aposta per Vilafranca responia a un objectiu ben clar. El Penedès era un territori fortament senyorialitzat i el record de la revolta de Mir Geribert²⁹ obligava el monarca a consolidar el seu domini mitjançant la creació d'un nucli econòmic, polític i administratiu potent. Per aquest motiu, l'any 1066, el comte Ramon Berenguer I decideix comprar els terrenys de la Torre Dela i inicia la promoció d'una nova vila en aquest espai.³⁰ És possible que la dotés de franqueses fundacionals (d'aquí el seu nom de *Vilafranca*) i d'un o diversos privilegis per a la celebració de mercat. Malauradament, però, aquests documents no s'han conservat.

Les primeres referències escrites sobre l'existència d'un mercat a Vilafranca del Penedès les localitzem a partir de dos documents dels anys 1177 i 1179.³¹ A partir d'aquí, les notícies sobre el mercat vilafranquí desapareixen fins l'any 1191, moment en què el rei cedeix una part dels drets que disposava sobre la celebració de la fira (esmentada ara per primera vegada) i el mercat.³²

²⁹ Sobre la figura de Mir Geribert i les revoltes senyorials contra el comte de Barcelona, vegeu PLANES 1970; BONNASSIE 1979: 2: 85-104, SALRACH 1998a: 312-324.

³⁰ D'acord amb les dades aportades per Carolina Batet en la seva monografia sobre el Castell d'Olèrdola, l'any 1066, el comte Ramon Berenguer I va comprar les terres de cinc propietaris i la pròpia Torre de Dela per una important quantitat diners. D'aquesta compra premeditada se n'extreu la voluntat del comte de crear un nou i potent espai de control en aquest territori (BATET 2004: 65-67).

³¹ LAEC, XI, 288, any 1177 i ACA, Cancelleria, Pergamins, Alfons I, carpeta 47, doc. 292, any 1179.

³² ACA, Cancelleria, Pergamins, Alfons I, 586, any 1191.

Malgrat que en alguna ocasió s'hagi interpretat aquest document com la carta de població de la vila (GRASES 1931: 53) no podem considerar-ho així, ja que en realitat es tracta només d'un instrument de donació de drets sobre el mercat i la fira, els quals degueren ser instituïts amb anterioritat.

Poca cosa sabem sobre el funcionament del mercat de Vilafranca durant el segle XII. Molt possiblement se celebrava dins del recinte urbà originari, en algun lloc proper a l'avui desapareguda església de Santa Maria, ubicada on posteriorment es bastirà l'actual basílica gòtica de la vila. L'existència del mercat va activar la vida econòmica del lloc, ja que a l'entorn de la plaça s'hi instal·laren nombrosos tallers d'artesans, alguns dels quals han pogut ésser documentats a través de l'arqueologia (ROSSELLÓ, MARSÉ 1986). Aquests tallers disposaven d'una botiga que s'obria directament al mercat a través de llargs taulells on els artesans mostraven llurs respectives produccions.

Pel que fa a la fira, sabem que se celebrava anualment a l'octubre, per Sant Lluc (18 d'octubre), i es perllongava durant quinze dies. Es desenvolupava fora del recinte murat (Fig. 4), al final de l'actual rambla de Sant Francesc, en l'espai que avui ocupa la plaça del Penedès (MASSACHS 2008: 98). Sobre la importància de la fira vilafranquina al llarg del segle XII ens en parlen una bona colla de documents de préstec que estableixen el dia de la fira com a data límit de retorn del deute. La rellevància econòmica d'aquest encontre comercial atreïa artesans i comerciants procedents de terres llunyanes que amb els seus productes de qualitat convertiren la fira de Vilafranca en un espai econòmic d'importància no només regional sinó també internacional (BATLLE 2004: 47-48).

Tal i com era de preveure, la força econòmica i comercial de Vilafranca del Penedès va acabar engolint l'antic mercat de la Granada, que tot i constituir una vila mercat d'origen antic (amb un sistema de mesures propi i un dinamisme comercial destacable), va veure's superada per l'embranchida del mercat vilafranquí. Si bé és cert que tornem a documentar les mesures de la Granada els anys 1192 i 1222,³³ creiem que el seu esment es correspon més a la repetició d'una mesura coneguda que no pas a la fortalesa econòmica de la seva activitat comercial. Tot sembla indicar que a meitat del segle XIII el mercat de la Granada hauria desaparegut.

7. PLACES SENSE REFERÈNCIES ESCRITES.

Els encontres comercials de la Granada i Vilafranca del Penedès constitueixen mercats coneguts a través de la documentació escrita, atès que són esmentats de forma directa o indirecta pels documents de l'època. Apareixen a les fonts perquè són mercats d'elevat interès econòmic, dotats d'un sistema de mesures propi i d'un estricte control de les rendes que se n'obtenien.

³³ SMS, 168 i 240, respectivament.

La necessitat del mercat, però, ens fa pensar en l'existència d'altre tipus d'encontres comercials, d'abast i importància econòmica molt més restringida, que pel seu caràcter espontani no haurien quedat reflectits als documents. En aquest apartat intentarem superar els silencis de la documentació escrita mitjançant l'anàlisi de les fonts arqueològiques i territorials. L'observació detallada de la xarxa viària medieval i la superposició d'aquesta a les trames urbanes dels nuclis de població concentrada que s'han anat creant durant el segle XI al Penedès, ens ha de permetre localitzar l'existència de petites places susceptibles de ser utilitzades com a senzills i segurament intermitents espais d'intercanvi.

Aquest podria ser el cas, per exemple, de les places localitzades en aquells nuclis de població formats a redós d'una cruïlla de camins, especialment en aquells casos on la creació del nou nucli estava relacionada amb la progressiva decadència del seu respectiu enclau encimbellat. Així ho veiem, per exemple, a Banyeres del Penedès. En aquest cas, l'abandonament progressiu del poblament en altura va crear un nou nucli de població a la plana, a l'espai de cruïlla entre el camí de la Bisbal a l'Arboç i la via que comunicava Banyeres amb el Papiol. La confluència urbana d'aquests dos camins genera una plaça –l'actual Plaça Major– que conserva tres antigues arcades de pedra en forma de porxada, les quals podrien ser indicatiu de la vocació comercial d'aquest espai (SOLER 2007: 276).

Casos similars a aquest els trobem a Sant Sadurní d'Anoia, com a resultat de la decadència del nucli encastellat de Subirats i el progressiu desplaçament de la població sobre el pas de l'antiga Via Augusta; o a Masquefa, on l'abandonament del nucli encimbellat de Sant Pere suposarà la creació d'un nou nucli de pobladors a redós del camí reial que transcorre per la plana. A tots ells cal afegir-los també altres espais de plaça detectats en nuclis de nova creació com Font-rubí, Avinyonet, el Vendrell o Vilobí del Penedès (SOLER 2007: 281, taula 31).

Malauradament, la manca de referències escrites ens obliga a ser prudents i considerar les places que dibuixen els parcel·lars urbans d'aquests nuclis de població com a llocs de possible (només possible) utilització per a petits intercanvis de productes agrícoles o l'adquisició de sal.³⁴ Tant de bo l'arqueologia sigui capaç d'aportar-nos ben aviat dades més conclouents al respecte i puguem considerar aquestes places com a membres de ple dret de la xarxa d'intercanvis del Penedès medieval.

8. L'ARTICULACIÓ D'UNA XARXA DE MERCATS AL PENEDÈS FEUDAL.

D'acord amb tot el que s'ha exposat fins ara podem afirmar que a partir de finals del segle XI el Penedès estableix les bases de la que serà la seva pròpia xarxa de mercats (Fig. 3). A semblança

³⁴ Procedent de les properes mines de Cardona o de les salines litorals, la sal constituïa un producte imprescindible tant per al consum humà i la conservació d'aliments, com per a la supervivència dels animals. Essent com era un producte de primer necessitat, mai va deixar de circular. Sobre la importància de la sal a l'edat mitjana, vegeu SANCHO 2008.

del procés viscut a la resta de territoris comtals, el feudalisme controlarà els mercats d'origen antic (probablement, la Granada) i crearà nous encontres comercials (Vilafranca el Penedès), articulant uns i altres en una doble jerarquia de mercats.

En un primer nivell trobem els mercats setmanals, desenvolupats en aquelles viles dotades d'una certa prestança econòmica i als que hi acudien tant els pobladors dels petits nuclis situats a menys d'una jornada de camí, com els que vivien de forma dispersa pel territori sota influència de la vila. Se celebraven un dia fixe a la setmana i disposaven d'un sistema de pesos i mesures propi. Als mercats setmanals de la Granada i Vilafranca del Penedès, ben aviat se li afegiran noves concessions de mercat com les de l'Arboç (1202), Sant Quintí de Mediona (*circa* 1250), Vilanova de Cubelles (1274) i Pontons (1291-1300).³⁵ Tots ells enfortiran la xarxa de mercats original i la faran arribar pràcticament a tot el territori.

En un segon nivell i molt més important, localitzem les fires anuals, que pel seu caràcter regional –i en el cas de Vilafranca del Penedès, fins i tot, internacional– constitueixen els encontres econòmics més rellevants. A diferència dels mercats setmanals, que duraven un únic dia, la celebració de les fires es realitzava una vegada a l'any i es perllongava durant una setmana o quinze dies. En elles hi conflüen no només productors agrícoles o artesans locals, sinó també mercaders professionals d'origen llunyà que hi aportaven productes de qualitat. Durant un temps, Vilafranca del Penedès va ser l'única vila penedesenca amb privilegi per a la celebració d'una fira anual. A partir del segle XIII, però, se li afegiran les fires de l'Arboç (1211) i Vilanova del Cubelles (1281).³⁶

Amb la incorporació dels mercats i fires esmentats, la xarxa comercial del Penedès queda perfectament estructurada en un sòlid sistema d'intercanvis que lluny de romandre immòbil anirà variant en funció de les necessitats de cada moment. Les viles mercat penedesenques acostumaven a ser molt geloses de la seva situació de privilegi i, quan convenia, defensaven conjuntament els seus propis interessos. Així ho veiem, per exemple, quan el rei decideix concedir un privilegi de celebració de mercat a la Múnia,³⁷ el qual no va arribar prosperar davant l'enèrgica oposició de les viles de l'Arboç i Vilafranca.

9. CONCLUSIONS

A l'inici d'aquest treball ens proposàvem analitzar l'origen i articulació de la xarxa de mercats del Penedès feudal i advertíem de la dificultat que suposava no disposar de fonts suficientment explícites sobre les activitats d'intercanvi. Per aquest motiu, apostàvem per una aproximació de caràcter sistèmic i per la realització d'un buidat exhaustiu de totes les fonts al nostre abast.

³⁵ Dades extretes de SOLER 2007: 339, taula 42.

³⁶ Dades extretes de SOLER 2007: 271-272; taula 43.

³⁷ El privilegi de mercat concedit a Garsenda de Montcada i el seu fill Gastó preveu celebrar “mercatum in loco vestro qui dicitur Almunia [...] singulis diebus iovis”. ACA, Cancelleria, registres, 11, fol. 156, any 1259.

Pel que fa a l'enfoc sistèmic, hem analitzat tant l'àmbit de la producció agrícola (progressió dels cultius i increment dels excedents); com l'espai del consum alimentari (restricció de la varietat de productes i dependència del mercat); tot emplaçant la *platea mercatalis* en l'àmbit de confluència entre una i altra magnituds. L'anàlisi de tots aquests paràmetres ens ha permès concloure que el mercat constituïa un espai econòmic imprescindible al Penedès feudal.

El buidat sistemàtic de les fonts (escrites, arqueològiques i territorials) i la seva representació cartogràfica mitjançant l'ús de GIS, ens ha acostat al procés de redefinició dels fluxos comercials existents al Penedès prefeudal i a l'articulació progressiva d'una nova xarxa de mercats, que sota el lideratge de Vilafranca del Penedès faria caure en decadència l'antic mercat de la Granada.

La promoció de la *Vilafranca* penedesenca responia a un objectiu polític ben clar. El comte volia afiançar el seu domini sobre les senyorialitzades terres del Penedès i la concessió d'un mercat i fira a l'estratègic emplaçament de Vilafranca garantia el seu control econòmic i territorial. No serà fins el segle XIII, quan les bases de la xarxa estiguin ben assentades i el lideratge de Vilafranca hagi esdevingut indiscutible, que el monarca accedirà a concedir nous privilegis de mercat a altres viles penedesenques, les quals contribuiran a reforçar l'articulació comercial original sense discutir-ne la jerarquia.

Tot plegat ens permet concloure que el procés de creació de la xarxa de mercats del Penedès feudal no és massa diferent de la que visqueren la resta de territoris del comtat de Barcelona, on la creació, desaparició o modificació de l'estructura de mercats setmanals i fires anuals responia a uns mateixos interessos de control econòmic i territorial.

REPERTORIS DE FONTS

ALTURO, Jesús, 1985. *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*, 3 vols., Barcelona, Fundació Noguera.

BACH, Antoni, 1987. *Col·lecció diplomàtica del monestir de Santa Maria de Solsona: el Penedès i altres llocs del comtat de Barcelona (segles X-XV)*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

BISSON, Thomas N., 1984. *Fiscal accounts of Catalonia (1151-1213)*, 2 vols., California, University of California Press.

FÀBREGA, Àngel, 1995. *Diplomatari de la Catedral de Barcelona. Documents dels anys 844-1000*, vol. 1, Barcelona, Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona.

FELIU, Gaspar, SALRACH, Josep M., ARNALL, Maria Josepa, BAIGES, Ignasi J.; BENITO, Pere, CONDE, Rafael, FÀRIAS, Víctor, TO, Lluís, 1999. *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, 3 vols., Barcelona, Fundació Noguera.

FERNÁNDEZ I TRABAL, Josep, FERNÁNDEZ I TRABAL, Joan, 1989. *Inventari dels pergamins del fons Mercader Bell-Lloc de l'arxiu històric municipal de Cornellà de Llobregat (s. XI-XVIII)*, Barcelona, Fundació Noguera.

FONT I RIUS, Josep M., 1969-1983. *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 3 vols., Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

MARCA, Pierre de, 1688. *Marca hispanica, sive limes hispanicus, hoc est geographica et historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis et circumiacentium populorum ab anno 817 ad annum 1258*, Paris, Franciscum Muguet.

MAS, Joan, 1914. *Notes històriques del bisbat de Barcelona. Libri Antiquitatum ecclesiae cathedralis*. Barcelona. Establiment Tipogràfic de Jaume Vives.

MIQUEL, Francisco, 1945-1947. *Liber Feudorum Maior: Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

ORDEIG, Ramon, 1993. *Les dotalies de les esglésies de Catalunya, segles IX-XII*, 4 vols., Vic, Estudis Històrics.

PARDO, Maria, 1994. *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*, Barcelona, Fundació Noguera.

- PÉREZ, Xavier, 1988. *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (segles X-XII)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- PONS I GURI, Josep M., 1984. *El cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*, Barcelona, Fundació Noguera.
- PUIG, Pere, 1995. *El monestir de Sant Llorenç de Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*, 3 vols., Barcelona, Fundació Noguera.
- RIBAS I CALAF, Benet, 1990. *Historia de Montserrat (888-1258)*, Montserrat, Curial, Abadía de Montserrat.
- RIUS, José, 1945-1981. *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallés*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- UDINA I ABELLÓ, Antoni M., 1947. *El "Llibre Blanch" de Santas Creus (Cartulario del siglo XII)*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- UDINA I ABELLÓ, Antoni M., 1984. *La successió testada a la Catalunya Altomedieval*. Barcelona, Fundació Noguera.
- VALLÈS, Jordi, VIDAL, Jordi, COLL, Maria Carme, BOSCH, Josep M., 1992. *El Llibre Verd de Vilafranca*, Barcelona, Fundació Noguera.

BIBLIOGRAFIA

BATET, Carolina, 2004. *El castell termenat d'Olèrdola*, Olèrdola, Museu d'Arqueologia de Catalunya.

BATLLE, Carme, 2004. *Fires i mercats. Factors de dinamisme econòmic i centres de sociabilitat (segles XI a XV)*, Barcelona, Rafael Dalmau.

BIOSCA, Eloi, VINYOLÉS, Teresa, XORTÓ, Xavier, 2001. *Des de la frontera. Castells medievals a la Marca*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona.

BOIS, Guy, 1991. "Un assaig sobre el naixement i el desenvolupament de l'economia de mercat al si de la societat feudal", *Els espais del mercat. Segon Congrés Internacional d'Història Local*, València, Diputació de València: 77-90.

BONNASSIE, Pierre, 1979. *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, 2 vols., Barcelona, Edicions 62.

CASANOVAS, Pere, ÀLVAREZ, Miguel Àngel, MARTÍ, Josep M., 1992. *La Granada mil·lenària*, La Granada, Parròquia de Sant Cristòfor de la Granada.

ESQUÉ, Miriam, 2007. *La Teuleria dels Albers-I (La Granada, Alt Penedès). Memòria de la intervenció arqueològica preventiva (control arqueològic)*, La Granada, Memòria d'intervenció inèdita.

ESTEBAN, Agustí; RIERA, Santiago; MIRET, Magí; MIRET, Xavier, 1994: "Transformacions del paisatge i ramaderia a la costa catalana del Penedès i Garraf (Barcelona) a l'alta edat mitjana", *IV Congreso de Arqueología Medieval Española*, vol III. Alicante, 1994, pp. 647-655.

GRASES, Pere, 1931. "El mercat de Vilafranca", *Revista del Casal*, 4: 52-54.

MASSACHS, Josep M., 2008. "El Penedès a l'alta edat mitjana i els inicis de Vilafranca (segles XII-XIII)", *Història de Vilafranca del Penedès*, Vilafranca del Penedès, Ajuntament de Vilafranca del Penedès.

MAURI, Alfred, 1997. *Sistemes territorials i l'estudi de les traces arqueològiques medievals. Un exemple d'aplicació a l'antiga baronia de Castellvell de Rosanes (Baix Llobregat, Barcelona)*, Universitat de Barcelona, Memòria de Llicenciatura inèdita.

—2006. *La configuració del paisatge medieval: el comtat de Barcelona fins el segle XI*, Universitat de Barcelona, Tesi doctoral inèdita.

MAURI, Alfred, SOLER, Maria 1999. “Les conques baixes del Llobregat i l’Anoia a la fi del primer mil·lenni”. *Catalunya i Europa a la fi del Primer mil·lenni. Congrés Internacional Gerbert d’Orlhac i el seu temps*. Vic, Eumo: 209-225.

—2004. “Els castells i l’organització i explotació del territori a la línia del Llobregat i el Penedès (segles IX-XI)”. *Actes del congrés. Els castells a la Mediterrània nord occidental*. Arbúcies, Universitat de Girona / Universitat de Barcelona / Museu Etnològic del Montseny: 131-140.

MONTANTARI, Massimo, 1979. *L’alimentazione contadina nell’Alto Medioevo*, Napoli, Ligouri.

PLANES, Ramon, 1970. *Mir Geribert, príncep d’Olèrdola*. Rafael Dalmau.

RICHOU, Montserrat, 1987. *Aproximació a la història d’Argentona (segles XIII-XIV)*, Argentona, Ajuntament d’Argentona.

RIERA, Antoni, 1997. *Senyors, monjos i pagesos: alimentació i identitat social als segles XII i XIII*, Barcelona, Institut d’Estudis Catalans.

RIERA, Antoni, SOLER, Maria, en premsa. “La distribución de alimentos en el Mediterráneo Occidental (siglos VIII-XII)”, *L’Alimentazione nell’Alto Medioevo. Pratiche, simboli, ideologie*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull’alto Medioevo.

RIERA, Santiago, PALET, Josep M., 1993. “Evolució del sector de Montjuïc – el Port entre l’època romana i altmedieval (s. III-X): una contribució a l’estudi diacrònic del paisatge”, *III Congrés d’Història del Pla de Barcelona*, I, Barcelona, Ajuntament de Barcelona: 49-70.

ROSSELLÓ, Joan, MARSÉ, Pere, 1986. *Pla especial i Catàleg del Patrimoni Històric-artístic i ambiental de Vilafranca del Penedès*. Vilafranca del Penedès, Ajuntament de Vilafranca del Penedès.

SABATÉ, Flocel, 1997. *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l’espai i divisió territorial al llarg de l’Edat Mitjana*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana.

SABATÉ, Flocel (dir.), 2014. *El mercat. Un món de contactes i intercanvis*, Lleida, Pagès.

SALRACH, Josep M., 1995. “Petita explotació pagesa i mercat”, *L’Avenç*, 88: 42-47.

—1998a. “El procés de feudalització (segles III-XII)”, *Història de Catalunya dirigida per Pierre Vilar*, vol. 2, Barcelona, Edicions 62.

—1998b. “Mercats i fires: el despertar de l’economia en terres de Besalú (segles IX-XIV)”, *Annals del Patronat d’Estudis Històrics d’Olot i Comarca*, 1996-1998: pp. 9-36.

—2004. “El mercat de la vila, mercat de productes”, *Història agrària dels Països Catalans*, vol. 2, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca: 433-460.

SANCHO, Marta, 2008. “Rocas y metales: arqueología y explotación de recursos minerales en la Edad Media”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 29: 519-545.

SOLER, Maria, 2002a. “«Feriam, forum, mercatum»: el mercat a l’Edat Mitjana”, *Diónysos*, 3: 9-25.
—2002b. “Medieval topographical urban models: development and morphological evolution of the villages in Barcelona’s county between the 10th and 13th centuries”, *Centre, Region, Periphery*, II, Basilea, Folio Verlag: 573-579.

—2003. “Feudalisme i nucleació poblacional. Processos de concentració de l’hàbitat al comtat de Barcelona entre els segles X i XIII”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 23/24: 69-101.

—2004a. “Antes de las etiquetas. El intercambio de alimentos a través de la Historia”, *Alimentos ¿Qué hay detrás de la etiqueta?*, Barcelona, Viena ediciones: 207-223.

—2004b. “Feudalisme i mercat: vers una nova estructuració dels intercanvis. L’exemple de la baronia de Castellvell de Rosanes entre l’alta i la plena edat mitjana.” *Fires, mercats i món rural. Jornades sobre Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Lleida, Universitat de Lleida, Institut d’Estudis Ilerdencs: 159-180.

—2007. *Els espais d’intercanvi. El mercat en el procés de gènesi i consolidació del feudalisme al comtat de Barcelona (segles IX a XIII)*, Universitat de Barcelona, Tesi doctoral inèdita.

—2009. “Une triple frontière alimentaire. Les communautés rurales de la marche du Penedès aux alentours de l’an mille”, *Les frontières alimentaires, dirigé par Massimo Montanari i Jean-Robert Pitte*, Paris, CNRS Éditions: 85-100.

—2013. “«Vino quod exiturus de ipsas vineas». Producció i consum de vi al Penedès feudal (segles X-XII)», *El món de la viticultura, els vins, caves i aiguardents al Penedès històric i al camp de Tarragona. Actes del V Seminari d’Història del Penedès*, Vilafranca del Penedès, Institut d’Estudis Penedesencs: 65-77.

—en premsa. “Beyond an economic space: sounds, smells, colours and flavours of medieval markets and fairs”. *Senses and Sensuality in the Middle Ages*. Barcelona, ARDIT.

VIGUÉ, Jordi, PLADEVALL, Antoni (eds.), 2004. *Catalunya Romànica*, vols. XIX-XX, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

VIVES, Miquel, 2007. *L’evolució històrica de la xarxa viària entre el Llobregat i el Foix. Des de l’època romana fins el tercer decenni del segle XX*, Universitat de Barcelona, Tesi doctoral inèdita.

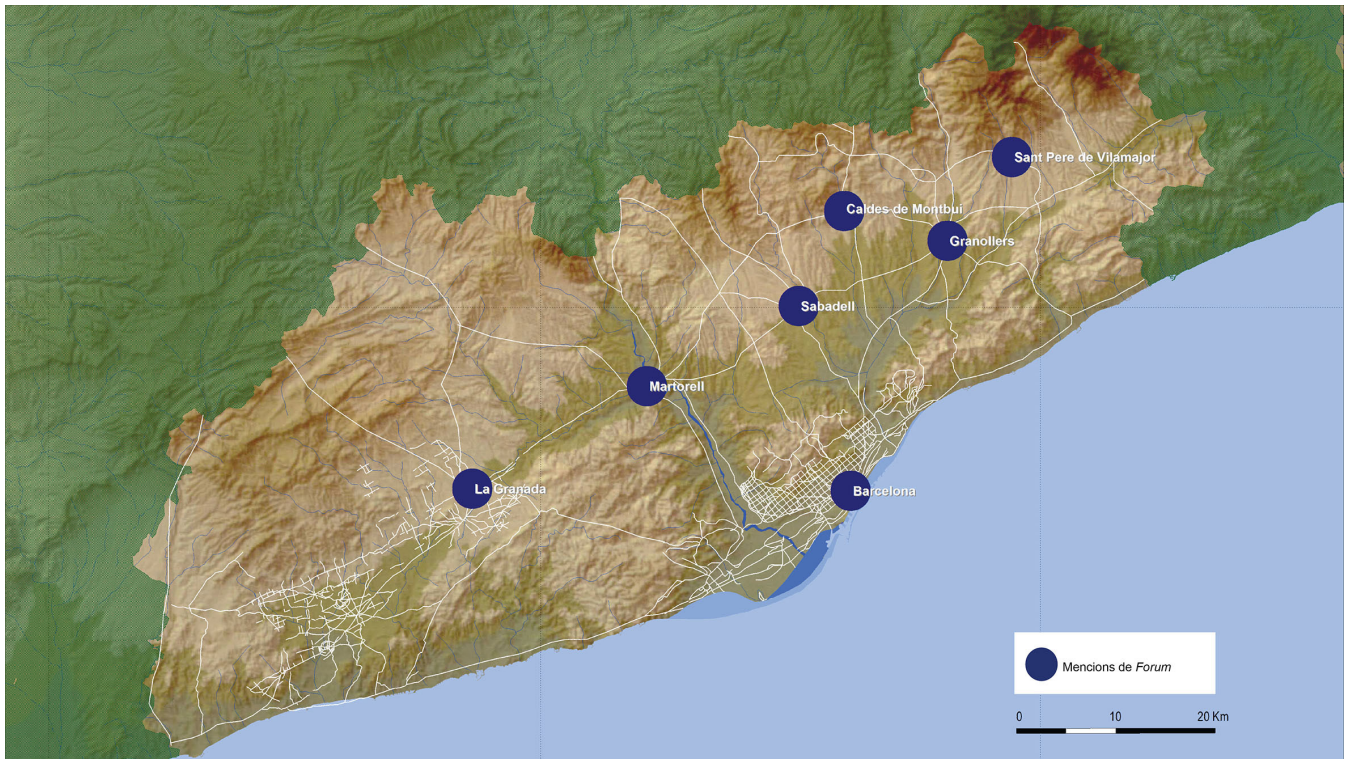

Fig. 1: El mercat de la Granada entre altres *forums* d'origen antic.

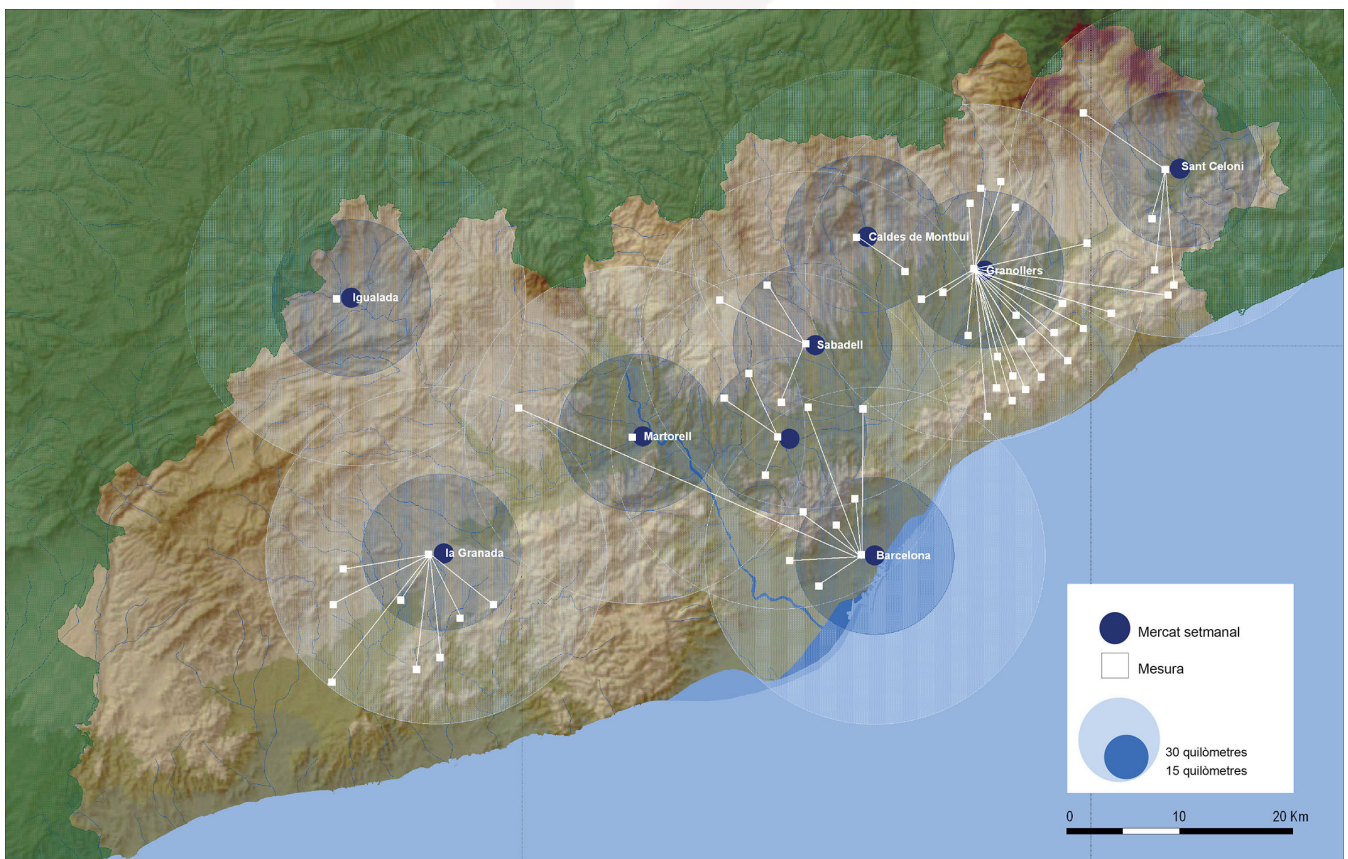

Fig. 2: Influència territorial del mercat de la Granada a partir de l'esment dels seus pesos i mesures.

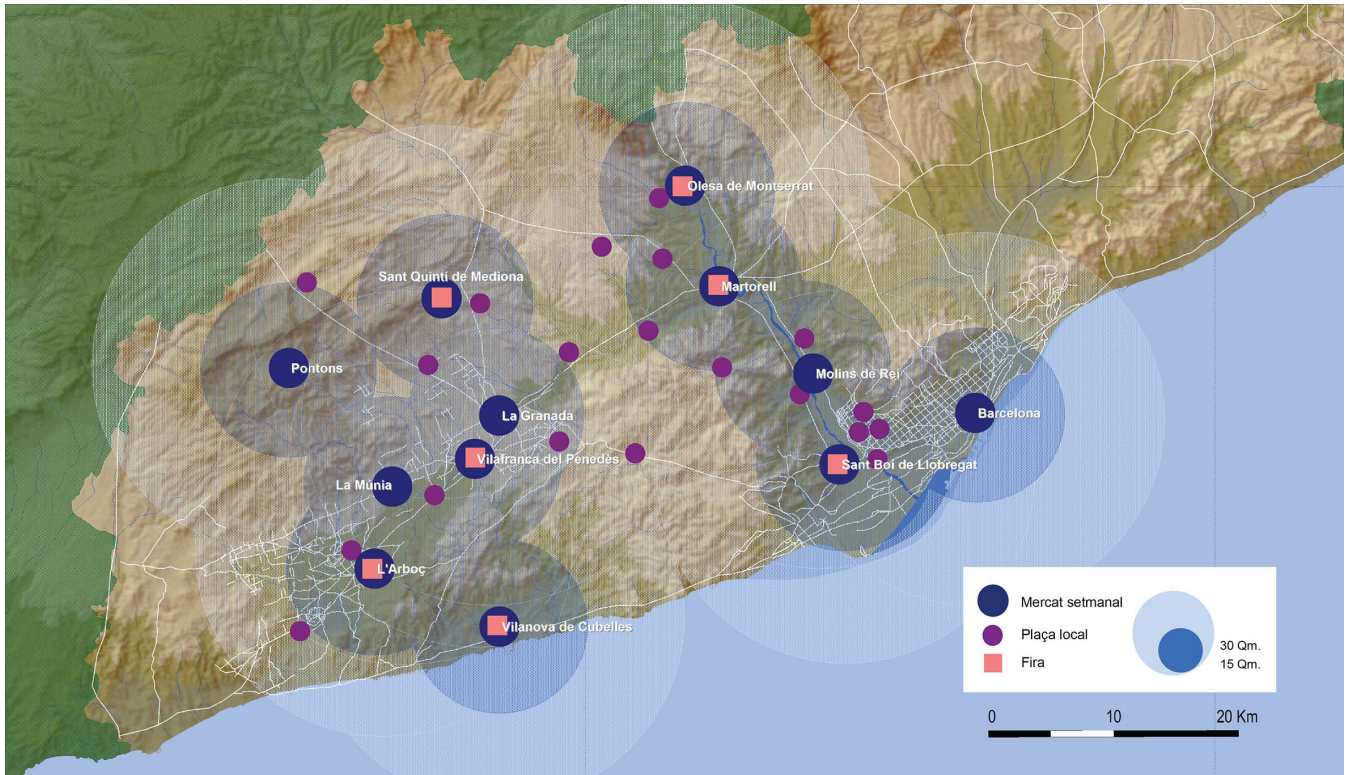

Fig. 3: L'articulació de la xarxa de mercats medieval (segles XI-XIII).

Fig. 4: Desenvolupament urbà de les viles mercat de la Granada i Vilafranca del Penedès.